

ЩОДО СТРАХУВАННЯ АКТИВІВ ПРИ УПРОВАДЖЕННІ ПРОЕКТІВ У ВУГЛЕДОБУВАННІ В УМОВАХ КОНЦЕСІЇ

Вітчизняна вугільна промисловість пов'язана з комплексом ризиків, які впливають на приплив інвестицій за проектами з її розвитку: складні гірничо-геологічні умови, що змінюються після відпрацювання вугільних пластів, висока зношеність основних фондів та застаріла технологія видобутку, плінність кадрового потенціалу. Комплексні ризики, які мають місце у вугледобувній сфері, знижують ефективність функціонування підприємств галузі, призводять до масштабних збитків і трагічних наслідків виробничих аварій, що змушує відмовлятися від реалізації інвестиційних проектів у вуглевидобуванні. Організаційно-технічними заходами не завжди можна повністю знизити вплив ризикових чинників на перебіг інвестиційних проектів та подальшу експлуатаційну діяльність шахти. Через обмеженість інвестиційних ресурсів у підприємствах вугільної промисловості особливої актуальності набувають економічні інструменти захисту та управління ризиками інвестування проектів, що дозволяють як запобігти настанню несприятливих господарчих ситуацій, так і компенсувати можливі фінансові втрати під час реалізації проектів.

Одним із традиційних інструментів економічного захисту інвестиційних проектів, зокрема у видобувних галузях, є страхування. Наразі важливе значення надається питанням обґрунтування страхового захисту активів, які залучаються до впровадження інвестиційних проектів у вуглевидобуванні, визначення ролі учасників концесійних відносин в умовах співпраці на засадах державно-приватного партнерства при урахуванні галузевої специфіки та організаційно-правової форми реалізації страхового захисту.

Аналіз публікацій свідчить, що питання страхування інвестицій у добувних галузях розглянуто обмеженим колом робіт, де переважно акцентується увага на проектах нафтодобувної промисловості [1; 2] та проектах з видобутку рудних копалин [3]. Крім того, в роботах А.С. Міллермана [4], Т.А. Спіциної [5] та інших розглянуто специфіку страхування проектів, що реалізуються на засадах державно-приватного партнерства без урахування їх галузевої специфіки. Важливе значення сьогодні мають дослідження страхового захисту інвестиційних проектів з вуглевидобутку, які б ураховували галузеву специфіку та специфіку організаційно-правової форми їх реалізації.

Метою статті є розробка підходів до формування страхового захисту активів, які залучаються до впровадження інвестиційних проектів у вуглевидобуванні в умовах концесії.

За стратегічною значущістю вугілля у розвинених країнах з ринковою економікою власником вугільних родовищ є держава. Залежно від конкретних завдань розвитку вугледобувної галузі та специфіки проектів відповідальність і організація страхового захисту інвестицій визначається переважно державою. До розбудови страхового захисту інвестицій у вуглевидобуванні можуть залучатися комерційні страховики, посередники страхового ринку та державні страхові компанії. Для розвитку і фінансування галузі держава, як правило, залучає приватних інвесторів до співпраці на засадах державно-приватного партнерства. За таких умов відповідальність за економічну безпеку активів, переданих в управління приватному інвесторові, має розподілятися між державою та залученим до співпраці інвестором, який фактично має здійснювати управління інвестиційним проектом, зокрема управляти ризиками даного проекту.

Згідно з методологією Світового банку проект може розглядатися як проект державно-приватного партнерства, якщо приватна компанія бере на себе частину експлуатаційних ризиків разом з експлуатаційними витратами та асоційованими

ризиками. Це не залежить від того, експлуатує приватна компанія державний об'єкт самостійно або разом з державним органом через володіння пакетом акцій компанії – власника об'єкта, або іншим способом [6]. Крім того, незбалансований розподіл ризиків між учасниками проекту може призводити до виникнення конфліктів між державою і приватним інвестором, що ставить під загрозу реалізацію подібних проектів взагалі.

Аналізувати ризики різних форм державно-приватного партнерства доцільно з використанням класифікації, прийнятої Світовим банком, сутність якої полягає не стільки у відділенні основних форм реалізації інвестиційних проектів, скільки в характеристиці принципів розподілу ризиків між державою та приватним сектором [7]. В Україні вітчизняним законодавством передбачені основні форми державно-приватного партнерства, відомі у міжнародній практиці: концесії, угоди про розподіл продукції, сервісні угоди як форми цивільного права, правовою основою яких є Конституція України, Господарський, Цивільний, Податковий кодекси України, Закон України «Про концесії», що передбачає подальше прийняття галузевих нормативних актів [8].

Для вітчизняної вугледобувної галузі передбачені специфічні (додаткові) механізми регулювання форм державно-приватного партнерства, правову основу яких складають Кодекс України про надра [9], Гірничий закон України [10] та Закон України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності», де в останньому концесія розглядається як основна форма державно-приватного партнерства.

Надання прав на розвідування і видобуток корисних копалин на підставі концесії – явище не нове для пострадянських країн, у тому числі для України. На початку минулого століття як у дореволюційній Росії, так і у початковий період радянської влади укладалися договори з надання концесій. До найбільш істотних умов, за якими концесія відрізня-

ється від інших форм державно-приватного партнерства, віднесено [11]:

збереження права власності на об'єкт концесії (активи) за концесієдавцем;

збереження права власності на доходи від експлуатації об'єкта концесії за концесіонером;

рівноправність сторін концесійної угоди;

дотримання балансу фінансових ризиків та інтересів сторін концесійної угоди.

Щодо переваг та недоліків концесії у вугледобувній промисловості прийнятною складністю застосування концесійних договорів у цій галузі є необхідність урахування специфіки предмета договору – ділянки надр, що визначається особливим правовим режимом надр, право на які надається за договором гірничої концесії. Надра, в силу чинного законодавства, вилучені із цивільного обігу: згідно зі ст. 4 Кодексу України «Про надра» надра є виключною власністю народу України і надаються тільки у користування. Надра також виступають об'єктом регулювання публічно-правових екологічних норм права в галузі надрокористування. Концедент, як державний орган, виступає як суб'єкт публічного права та за чинним законодавством при укладанні договору концесії має за мету задоволення публічного інтересу та реалізації соціальної функції власності, а не лише «егоїстичного» економічного інтересу .

Н. Медведєва та інші дослідники акцентують увагу на тому, що надра як різновид природних ресурсів виступають природним диференційним об'єктом екологічного, а не суто цивільного чи господарського права, хоча це не виключає впливу норм цивільного та господарського права на гірничі концесійні правовідносини у цілому [12]. Оскільки надра є природним об'єктом, що має природне походження і постійний екологічний зв'язок із природним середовищем, гірничі концесійні правовідносини є складовою природоресурсних відносин, які є предметом саме екологічного права. Як наслі-

док, концесіонери повинні мати спеціальну екологічну правосуб'єктність користувача природних ресурсів (надр). Вона не лише надає право спеціального природокористування для задоволення власних приватних потреб, а й зобов'язує концесіонера дотримуватись спеціальних екологічних вимог природокористувача: раціонального використання та охорони надр, забезпечення екологічної безпеки. У зв'язку з цим статус концесіонера, як і концедента, відтворює специфіку гірничих концесійних відносин.

Таким чином, концесія в гірничій промисловості в основному залишається публічно-адміністративним договором порівняно з іншими галузями. Цей факт певним чином знижує самостійність концесіонера і підвищує ризиковість його вкладень у проекти на умовах концесії порівняно з іншими формами державно-приватного партнерства. При наявності об'єктивної ризиковості вкладень у вуглевидобуток (тривалий життєвий цикл проектів, об'єктивно високий рівень ризиковості через недостатню прогнозованість запасів та гірничо-геологічних умов видобутку, відносно невисока галузева норма рентабельності проектів, тривалий період окупності, масштабність інвестицій) концесійний механізм реалізації проектів має додаткове ризикове навантаження на інвестора. Для вітчизняних проектів воно суттєво посилюється у зв'язку з тим, що, як згадувалося раніше, навіть за укладення договору концесії користувач надр має отримувати ліцензію на ведення розробки вугільного родовища.

У той же час концесійна форма реалізації проектів надає появу додаткових ризиків і для держави як власника надр. Як зазначено А.А. Твердовим та С.Б. Нікічішевим, будь-яка корисна копалина (руда, вугілля та ін.) стає власністю користувача надр у момент її відділення від гірничого масиву, незважаючи на те, чи знаходиться родовище у власності користувача або надається йому у тимчасове користування (оренда, концесія та ін.) [13]. Найчастіше основні фонди компанії не представляють економічного інтересу відокремлено від сировинної бази,

під яку вони були оформлені: гірничі виробки і значна частина об'єктів поверхневого комплексу не являють собою самостійної цінності, їх ліквідаційна вартість на момент відпрацювання пластів є вкрай низькою. За такої ситуації можливе неякісне виконання концесіонером його зобов'язань за договором державно-приватного партнерства з відпрацювання запасів: фактично, після відпрацювання запасів інвестор зобов'язаний повернути державі неліквідний і непридатний для подальшого використання за призначенням майновий комплекс. В інших галузях вартість виробничих активів, що створюються під час ведення концесійного проекту, значно вища: інвестор має здати державі певний інфраструктурний об'єкт (наприклад, при будівництві автомагістралей), що відповідає певним критеріям якості і повноцінно функціонує. Якщо реалізація вугледобувного проекту призведе до певних негативних побічних наслідків соціального чи екологічного характеру, відповідальність надрокористувача, за відсутності спеціальних механізмів її настання, є вкрай обмеженою і відшкодовувати збитки матиме концесіодавець. Це також створює додаткові ризики для держави як власника надр під час реалізації концесійних проектів у вуглевидобуванні.

Специфіка об'єкта концесійних відносин у вугледобувній галузі не завжди дозволяє повною мірою використовувати переваги цього організаційно-правового механізму, а саме забезпечувати баланс ризиків між концесіонером і концесіодавцем. Проблеми обґрунтованого розподілу ризиків концесії у першу чергу стосуються саме захисту активів, які передаються державою у користування приватному інвесторові, оскільки концесіодавець не є дотичним до результатів (експлуатаційних доходів) подібних проектів.

На основі викладеного пропонується методичний підхід до формування страхового захисту активів, які залучаються до впровадження інвестиційних проектів у вуглевидобуванні в умовах концесії (рис. 1).

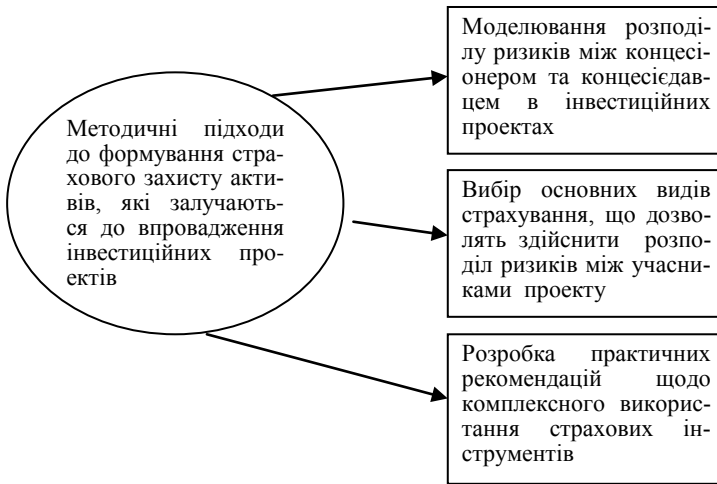

Рис. 1. Схема формування страхового захисту інвестиційних активів

Для досягнення поставлених цілей моделювання розподілу ризиків може бути застосований методичний підхід, що використовується в теорії та практиці проектного управління та відомий як структурне проектне моделювання [14]. У межах даного підходу передбачається структуризація проекту, тобто побудова моделі даного проекту шляхом виокремлення логічно взаємопов'язаних дій та заходів – як альтернативних, так і тих, що припускають сумісне виконання у межах проекту та причинно-наслідкових зв'язків між ними.

На різних етапах співпраці за інвестиційними проектами виникає необхідність розподілу ризиків між концесіонером і концесіодавцем і визначення відповідальності кожного з них в умовах співпраці на засадах державно-приватного партнерства (рис. 2). Визначення ролі учасників концесійних відносин в умовах співпраці на засадах державно-приватного партнерства дозволить здійснити обґрунтований розподіл ризиків між учасниками концесійних відносин і відповідно запобігти виникненню конфліктів між ними під час здійснення проекту.

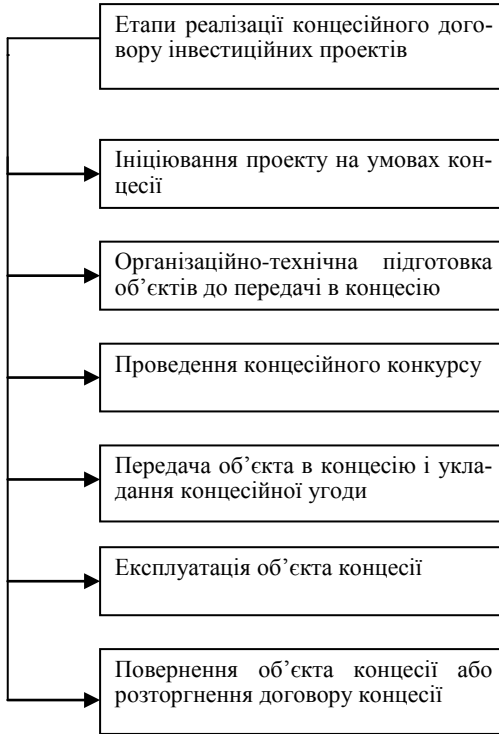

Рис. 2. Етапи реалізації концесійних відносин в інвестиційних проектах

При побудові страхового захисту проектів з вуглевидобутку, що реалізуються на умовах концесії, значна роль відводиться страхуванню ризиків відповідальності – як взаємної відповідальності концесіонера та концесіодавця, так і страхування ризиків відповідальності концесіонера перед третіми особами.

Цей механізм доцільно використовувати, оскільки страхування відповідальності учасників концесійної угоди дозволить чітко розмежувати ризики, пов'язані з володінням та експлуатацією активів, що складають об'єкт концесії, або залучаються для ведення проекту певною стороною угоди. Крім

того, невід'ємним ключовим активом будь-якого вугледобувного підприємства, що раніше функціонувало і відтепер передається в концесію, є його репутація. Відтак, страхування відповідальності за окремими соціальними та екологічними ризиками певною мірою спрямоване на захист ділової репутації об'єкта концесії як окремого активу, що також передається у використання концесіонеру.

Висновки. Результати проведеного дослідження обумовили постановку таких напрямів подальшого дослідження: побудова моделі розподілу ризиків між концесіонером та концесіодавцем у вітчизняних проектах з вуглевидобутку; вибір основних видів страхування, що дозволять здійснити розподіл визначених ризиків між учасниками інвестиційного проекту у вугледобуванні; надання практичних рекомендацій щодо комплексного використання страхових інструментів у регулюванні концесійних відносин держави і приватного сектору при організації інвестиційних проектів у вугледобуванні на засадах концесії.

Література

1. Крюков В. Теория и практика страхования нефтегазодобычи на шельфе России / В. Крюков // Нефтегазовая геология. Теория и практика. – 2007. – № 2. – С. 11-27.
2. Жуков А. Параметры страховой защиты от рисков при реализации нефтегазовых проектов / А. Жуков // Російський економічний інтернет-журнал за 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://e-rej.ru/Articles/2011/Zhukov.pdf>.
3. Атоян Р.Э. Виды страхования и страховые риски / Р.Э. Атоян // Горный информационно-аналитический бюллетень. – 2002. – № 1. – С. 31-33.
4. Миллерман А. Страхование и техническое регулирование в проектах государственно-частного партнерства / А. Миллерман // Управление риском. – 2011. – № 1. – С.2-6.
5. Спицына Т.А. Страхование инвестиционных проектов, реализуемых на основе концессионных соглашений / Т.А. Спицына // Организация продаж страховых продуктов. – 2009. – №1. – С. 89-93.

6. Офіційний сайт «Державно-приватне партнерство» Світового банку // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ppi.worldbank.org/resources/ppi_methodology.aspx.

7. Варнавский В. Государственно-частное партнерство: некоторые вопросы теории и практики / В. Варнавский // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 9. – С. 41-50.

8. Закон України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності» від 08.07.2011 р. № 3687-VI // Відомості Верховної Ради України // 2012. – № 18. – Ст.157.

9. Кодекс України «Про надра» від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36 – Ст. 340. – (зі змін. і допов.).

10. Гірничий Закон України від 06.10.1999 р. № 1127-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 50. – Ст. 433.

11. Лихачев В. Практический анализ современных механизмов государственно-частного партнерства в зарубежных странах, или Как реализовать ГЧП в России / В. Лихачев, М. Азанов // Финансы, экономика, безопасность. – 2005. – № 1 (6). – С. 2-8.

12. Медведєва Н.П. Поняття гірничої концесії: її юридична природа та особливості концесійних правовідносин / Н.П. Медведєва // Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. Корещького НАН України. – 2006. – № 34. – С. 411-418.

13. Твердов А.А. Методы оценки вклада запасов в стоимость горных компаний / А.А. Твердов, С.Б. Никичишев, А.В. Жура [Електронний ресурс] // Офіційний сайт консорціуму ІМС Montan. – Режим доступу: <http://www.imcmontan.ru/team/publication/22.pdf>.

14. Архипов А.В. Структурное моделирование инновационных проектов / А.В.Архипов, С.Н. Монастырский // Управление проектами. – 2008. – №4(13). – С. 54-61.

Надійшла до редакції 11.11.2014 р.